

## Různé

### Za Václavem Tomkem

Na Václava Tomka budu vždy vzpomínat především jako na laskavého a otevřeného člověka. Člověka otevřeného tomu, napojit se i na myšlení lidí, kteří mu museli být v mnohém velmi cizí, rekonstruovat i velmi vzdálené přístupy a postoje. Člověka, jehož otevřenost a laskavost zjemňovala.

V roce 1979, tedy ve svých sedmatřiceti letech, obhájil Václav Tomek kandidátskou práci, v roce 1988 vydal na jejím základě knihu *Ideologie českého anarchismu*. Až po roce 1989, tedy blízko své padesátce, se Václavu Tomkovi otevřel svobodný prostor formulovat svůj jazyk (tedy svobodný prostor v mezích akademické konvence). Byl to jazyk velmi vznešený. Navozoval určitý odstup a zároveň vlídně dával prostor bohatě citovanému jazyku pramenů. To organicky doplňovala vizuální stránka knih, bohatě ilustrovaných dobovými výtvarnými artefakty, grafickými prvky i titulními stranami jednotlivých časopisů.

Anarchisté devadesátých let byli Václavem Tomkem zaujatí. Koneckonců měli pocit, že jde o historii jejich hnutí. A tak v anarchistickém časopise *A-kontra* v roce 1994 vyšel zároveň posupný článek dopisovatele Rasputina „Proti Tomkovi a jemu podobným“, v němž

autor vyčítal Václavu Tomkovi formulace z období před rokem 1989, i Tomkova vlastní esej, kterou časopisu poskytl. Byl to příznak hlubšího, a patrně nutného nedorozumění. Zatímco anarchisté zhudebňovali básně Fráni Šrámka a vraceli jim novým zpěvem jejich naléhavost a patos, Václav Tomek se zdál být (i přes všechny své snahy o opak) někým, kdo už svým jazykem zdůrazňuje časovou i myšlenkovou vzdálenost českého anarchismu přelomu století. Svou monumentální antologií *Český anarchismus 1890-1925* předal svým čtenářům příběh myšlení Viléma Körbera, Stanislava K. Neumanna, Karla Vohryzky, Michala Káchy, Bohuslava Vrbenského a dalších – a jako dobrý historik především ukázal, že je to vcelku vzdálený příběh. Jako historik idejí jej zároveň zbavil toho, co mu dodávalo nepopíratelnou živost: poezie, zápasení s policajty, vyčerpávající sebeorganizace severočeských horníků i nekonečné vnitřní spory. Dějiny tu byly představené jako vývoj idejí. Řečeno s Nietzsche, dal Václav Tomek anarchistům (a komukoli dalšímu, kdo se o ně zajímal) sice velkolepou, ale přece jen poněkud antikvární historii jejich hnutí.

Sám ovšem takto svou práci pojímat nechtěl. Myšlenky, ke kterým se vracel,

pro něj byly živé! Aspoň svým způsobem. Když se to, co popisoval, snažil zařadit do širšího kontextu, vymezoval se vůči soustředění veřejného diskurzu na roky 1938–1989 a na vliv velmocí – ve prospěch starší historie a vlastní aktivity české společnosti, tvarující českou historickou zkušenost. Český anarchismus byl v tomto kontextu sice okrajovým, ale pozoruhodným příběhem společenského a intelektuálního prostředí, které nejprve dokázalo velmi plasticky předejmout hrozby státního socialismu, aby se pak přijetím autoritářských představ o emancipaci samo popřelo. V jistém smyslu tak předjalo vývoj velké části české společnosti. Ten příběh už byl – a ještě bezpochyby bude – vyprávěn jinak (zejména literárními historiky: před Václavem Tomkem především Václavem Štěpánem, v současnosti hlavně Radkem Hylmarem a Lucíí Kořínkovou), díky Václavu Tomkovi ale máme k dispozici jeho klasické zpracování z hlediska dějin idejí a také mnoho zpřístupněných autentických projevů českých anarchistů z přelomu 19. a 20. století.

Kolem své šedesátky, ve věku, kdy mnozí už spíše završují svou předchozí práci, Václav Tomek dramaticky rozšířil svůj záběr: rozhodl se zpracovat dějiny světového anarchismu. Přizval k práci na té knize mě, pískle teprve jednadvacetileté, ve věku, kdy slušní lidé píšící teprve své bakalářské práce. Leželo mezi námi čtyřicet let – čtyřicet let jeho zkušeností a s tím související umělosti, moudrosti vhledů a skromnosti. A také čtyřicet let mé nezkušenosti a s ní nepřímou úměrné drзости, nereálné ambicióznosti (ta kniha přece musí změnit svět! anebo aspoň českou deba-

tu!) a mladické jistoty o vlastních představách. Několik let následné společné práce na knize *Anarchismus. Svoboda proti moci* bylo možných hlavně díky Václavově velkorysosti, otevřenosti a laskavosti, s níž dokázal čelit mému tehdejšímu zápalu. Koneckonců byl na takové, jako jsem byl tehdy já, dobře připraven; celý život je studoval. Ideové a koncepční otázky jsme nakonec překlenuli poměrně snadno. Nejvíce se naše rozdílná generační východiska projevila v jazyce a největší spory jsme nakonec vedli o používání přechodníků...

Vážnější problém té knihy jsme ovšem sdíleli, byť každý z jiných důvodů. Šlo o postoj k marxismu. Snad právě proto, v jakém rámci v sedmdesátých a osmdesátých letech svůj zájem o anarchismus Václav Tomek formuloval (a chtěl-li publikovat, musel formulovat), a proto, že to byla zkušenost ponižující, měl sklon vidět v anarchistických kritikách marxismu pro-rocká varování – a jejich tón si do jisté míry osvojit. Jako anarchista jsem se tehdy s tou perspektivou ztotožňoval. Ač jsme se snažili vidět problematická místa i v anarchistickém myšlení, až příliš jsme se ztotožnili s polemickým obrazem marxismu v anarchistické kritice z jiných dob, namísto odstupu, který by byl empatičtější vůči oběma stranám sporu a vnímavý k tomu, že se doba mezi tím posunula a jako nosné se projevily i některé syntézy marxismu a anarchismu. Právem nám to posléze vyčetl ve své recenzi humanistický marxista Štěpán Steiger.

Nicméně, oba jsme se snažili o portrét anarchismu, který bude historický a pravdivý a nebude se vyhýbat ani jeho

problematickým stránkám. Václav Tomek v tom byl asi úspěšnější než já – jeho kapitola o prorokovi anarchistického teroru Johannu Mostovi svědčí o jeho velké schopnosti vcítit se i do autorů, kteří mu byli velmi vzdáleni a nemohli mu být po chuti, a plasticky jejich postoj rekonstruovat. Jeho vlastní svět přitom vystihují spíš knihy meditativní, až spirituální poezie a výtvarných experimentů. Ty knihy byly vlastně naopak dost vzdálené anarchistům, o nichž psal.

Řekl bych, že nejbliže mu z anarchistů byl Gustav Landauer, německý anarchista přelomu století, jehož *Výzvu k socialismu* přeložil a k němuž se opakovaně vracel (např. 90. výročí jeho úmrtí připomněl i článkem ve *Filosofickém časopise*). Autor, který spojoval umírněnou verzi anarchismu jako svobodného socialismu s radikálními úvahami o mystice, myslitel, který pokládal za klíčovou hranici mezi autoritářstvím a svobodou tu, která vede v lidech samých. *Stát je vztah mezi lidmi*, tvrdil Landauer, *a překonáme jej navázáním jiných vztahů*. Václav Tomek se k dílu anarchisty a pozděj-

šího ministra Bavorské republiky rad (odstraněného leninskými komunisty a zavražděného reakcí) vracel a ukazoval jeho živost i pro současnost.

Rozhovor, který Václav Tomek v roce 2013 poskytl anarchistickému časopisu *Existence*, zakončil naléhavou otázkou, „zda se zájem, respektive starost o svobodu dnes nejeví řadě lidí již jako zbytečný“. Myslím, že důraz na tuto otázku zůstane vedle jeho zpracování anarchistických příběhů Václavovým nejvlastnějším odkazem.

\* \* \*

Klasik fantasy literatury Andrzej Sapkowski uvedl do děje svého románu o husitských Čechách *Boží bojovníci* ahistorickou postavu anarchisty, který podrývá a podvrací – ale dobyvatelé revoluce války se odmítne účastnit, protože válčení kazí lidské duše. Už se na to Václava Tomka nikdy nezeptám, ale zdá se mi, že to byl i jemu nejbližší druh anarchisty.

Odpočívej v pokoji, Václave.

**Ondřej Slačálek**

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha  
ondrej.slacek@ff.cuni.cz